

(Der SS-Staat. Das System der deutschen Konzentrationslager, Berlin 1954) a principy diktatury Carl J. Friedrich v knize *Totalitní diktatura* (Totalitäre Diktatur, Stuttgart 1957). Hans Buchheim vydal publikaci [12] *Anatomie státu SS. SS jako nástroj vlády. Rozkaz a poslušnost* (Anatomie des SS-Staates. Die SS – das Herrschaftsinstrument. Befehl und Gehorsam, Berlin 1965). A nakonec podrobné dělení desítek druhů zločinů dle motivace pachatelů a vlivu prostředí, kde byly spáchány, zveřejnil právník Herbert Jäger v práci *Zločiny totalitního panství. Studie o nacionálněsocialistické násilné kriminalitě* (Verbrechen unter totalitärer Herrschaft. Studien zur nationalsozialistischen Gewaltkriminalität, Berlin 1967). Z této práce zase vycházeli vyšetřovatelé ČKVZ. Stranou nezůstala ani produkce v Rakousku, jako například kniha Hermana Langbeina *...udělali jsme to. Autoportréty v denících a dopisech 1939–1945* (...wir haben es getan. Selbstporträts in Tagebüchern und Briefen 1939–1945, Wien 1964). Kvalitativně jinou hodnotu měly práce v NDR, které byly víceméně buď memoárovou literaturou, nebo byly silně indoktrinované pohledem komunistického režimu.

MUDr. František Bláha byl při svém příjezdu z koncentračního tábora Dachau do Jihlavy vítán na místním nádraží. Za několik měsíců svědčil u norimberského tribunálu v procesu s nacistickými lékaři. O dvacet let později vydal výsledky rozsáhlého výzkumu široké skupiny lékařů v knize *Následky války na lidském zdraví* a jako jeden z přeživších je mohl podpořit i vlastní zkušeností z koncentračního tábora.

Nové období historického zpracování válečných zločinů bez výrazných propagandistických konotací započalo až v osmdesátých letech minulého století. Jediným vydaným pramenem (monografií) k fungování Československé vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinů je kniha prokurátora Češka Klapala [13] *Nepromlčitelné zločiny* (Praha 1980), v níž jsou zachyceny nejen některé velké kauzy došetřovaných případů hromadného násilí v době války (tzv. Sonderbehandlung, Malá pevnost Terezín a operační jednotky v době SNP), ale také vnitřní úvahy a hodnocení právních otázek. Tyto vnitřní postupy jsou jen omezeně přístupné v pramenné základně a bylo nutné je dohledávat v torzovitě dochovaných právních rozbořech. Ve stej-

nou dobu vyšly dvě významné práce šéfa Ústřední úřadovny zemských soudních správ v Ludwigsburgu u Stuttgartu Adalberta Rückerla *Nacistické zločiny před soudem. Pokus o překonání minulosti* (NS-Verbrechen vor Gericht. Versuch einer

Jen uvedené čtyři příklady ze sta dokumentovaly, jaký nesoulad panoval v metodikách vyhodnocení případů nacistických vražd u obou států.

Metodika a úvahy Klapalova týmu

Metodika stanovená ČKVZ pro stíhání zločinců není obsažena ani v jednom souboru dochovaných archivních materiálů. Jediný zdroj pro pochopení úvah a debat členů ČKVZ zachoval v knižní podobě dr. Čeněk Klapal ve své práci *Nepromlčitelné zločiny*. Vyšetřovatelé se bezprostředně po zřízení instituce zapojili do vyšetření událostí války v souvislosti se zločiny na věznicích koncentračních táborů (jak přímo v táborech, tak při transportech). Tento okruh zločinů byl sice prošetřován nejpodrobněji a dal nejvíce práce, fakticky ovšem nevedl k významnému výsledku. Přímé vraždy byly prokázány pouze v Hradištku, pobočném táboře Flossenbürgu, kde byli v posledních dnech války zastřeleny desítky převážně francouzských zajatců. Při pochodech smrti zahynuly tisíce vězňů a hromadné hroby byly nacházeny ještě patnáct let po válce. Na některých místech bylo pohřbeno až několik set lidí. Aniž by to českoslovenští vyšetřovatelé mohli vědět, byly v západním Německu vyšetřovány desítky obdobných masakrů.⁴⁶ Právě v koncentračních táborech a v důsledku s nimi souvisejícího teroru zahynulo odhadem 235 000 Čechoslováků.

Sedmnáctý listopad představuje v české a slovenské národní paměti mimořádně významný den. Bezprostředně po skončení války připomenuty u ruzynských kasáren založením sadu popravených studentů i pietním aktem přímo na místě popravy v jizárně. Pietní akty pak probíhaly za přítomnosti státních představitelů a rektorů jak v Ruzyni, tak v prostorách univerzit i kolejí.

V souvislosti se zločiny v koncentračních táborech byla vznesena mezi vyšetřovatele také otázka, jestli by obvinění měli být souzeni za spolupachatelství na vraždě, nebo za spolupachatelství na pokusu vraždy (v případě, že dotyčný přežil). Nebylo však možné prokázat, že člen gestapa svým rozhodnutím chtěl oběť připravit o život. O skutečných poměrech v táborech znali podrobnosti jen nejvyšší velitelé, nižší šarže měly zprávy především z doslechu, a to na prokázání viny nestačilo.

Přibližně deset tisíc obětí stály akce tzv. intenzivního

teroru. Byla to období, kdy došlo ke kvalitativní změně vraždění ve smyslu jeho zosťření. Oběti byly zatýkány a bezprostředně poté nebo v krátkém časovém odstupu likvidovány bez soudního řízení. Mimo tato období byli zatýkáni lidé, kteří proti nacistům skutečně pracovali, ale během intenzivního teroru byly oběti vybírány nahodile.

Pátrání po pachatelích válečných zločinů, nejen v táboře Richard, bylo doprovázeno výstavami a doplňujícími publikacemi. Putovní výstava byla představena také při procesu s Matuszkowiakem v Polské republice.

Prvním takovým obdobím intenzivního teroru byly události kolem 28. října a 17. listopadu 1939. Zatýkáni studentů bylo zcela výjimečným a na krátkou dobu vystupňovaným terorem. Rovněž první stanné právo po nástupu Reinharda Heydricha do funkce říšského protektora v září 1941 a druhé stanné právo po atentátu na tohoto vrcholného nacistického představitele v květnu 1942 formou teroru náhodného zatýkáni plně odpovídalo této charakteristice.⁴⁷ Poslední, čtvrté období intenzivního teroru trvalo od vypuknutí Slovenského národního povstání v srpnu 1944 do květnového povstání v roce 1945. Během tohoto období docházelo k brutálním postupům jak vůči partyzánům a povstalcům, tak vůči civilistům.

Zcela mimo tyto formy teroru stála policejní vražda formou „Sonderbehandlung“ (zvláštního zacházení). Spočívala ve vydání rozkazu představeného gestapa nebo SD k exekuci zadržené osoby, aniž by byl případ předložen nezávislému soudu. Je také pravda, že mnoho lidí zemřelo při výsleších na gestapu, českoslovenští vyšetřovatelé však tyto případy úmrtí většinou hodnotili jako ublížení na zdraví s následkem

Joachim Ernst Illmer soudce bez spravedlnosti

Nástup Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora doprovázel rázný útok na pozice českého domácího odboje i na prohršky jednotlivců proti válečnému hospodářství. Útok na SSSR v červnu 1941 vyvolal vlnu nadšení u potlačovaného českého etnika, neboť se naděje v silného protivníka nacistů, který se jim dokáže postavit společně se západními spojenci, začala naplňovat. Sovětská propaganda podněcovala k aktivním sabotážím a vojenskému odporu, kdekoli to jen bude možné. Nacisté se naopak snažili zbavit Čechy veškerých nadějí na brzkou porážku režimu.³⁰³

S nástupem Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora přišlo také zesílení teroristických opatření okupační moci proti českému obyvatelstvu. Brutalita a krutost, kterých Heydrichův aparát užíval během tažení na Balkáně a od června 1941 také v SSSR, měly svoji ozvěnu též v českých poměrech.

Veřejně prezentovaným nástrojem teroru se stalo vyhlášení tzv. civilního výjimečného stavu pro nejdůležitější oberlandráty protektorátu (Praha, Brno, Olomouc, Ostrava, Hradec Králové a Kladno, okresy Hodonín, Uherské Hradiště a Uherský Brod) a zřízení stanných soudů. Vyhláška vznikla již v den příjezdu Heydricha do Prahy, 27. září 1941. Sou- dy měly posuzovat porušování veřejného pořádku a bezpečnosti, hospodářského života a pracovního míru, nedovolené držení zbraní, střeliva a traskavin. Předsedy stanných soudů zřízených u úřadoven gestapa v Praze a Brně byli jejich velitelé a zástupci (v Pra-

ze to byl Joachim Illmer, v Brně zejména Wilhelm Nölle). Stanné soudy buď vynášely rozsudky smrti, nebo předávaly obžalované tajné státní policii, což se rovnalo předání do koncentračního tábora. Jen velmi zřídka došlo ke zproštění viny a propuštění obžalovaného. Proti odsuzujícímu rozsudku nebylo odvolání a obžalovaný nemohl mít obhájce. Výjimečný civilní stav je dodnes ve všech civilizovaných státech aplikován jen v případě, že normální zákonné prostředky již nedokáží zabránit páčání určité hromadné násilné trestné činnosti, ale k tomu na území protektorátu nedocházelo. Stanné řízení má řadu opatření, která mají zamezit, aby se stanné řízení nestalo pouhou zvlášť, musí být tedy zajištěna ústnost řízení, právo na obhajobu atd. Formulace říšského protektora o „porušení nebo ohrožení veřejného pořádku a bezpečnosti“³⁰⁴ byla tak široká a nekonkrétní, že stanným soudům mohlo gestapo předat jakýkoliv čin a navíc o potrestání členové gestapa sami rozhodovali.

V Praze zasedal pouze jediný senát stanného soudu, na rozdíl od stanného soudu v Brně, kde bylo

Joachim Ernst Illmer přiložil do své složky v kartotéce Hlavního říšského bezpečnostního úřadu své fotoalbum. Illmer po svém odchodu z Prahy mimo jiné velel bezpečnostní policii v okupované polské Radomi. Údajně zemřel až po roce 1990 v Düsseldorfu.